

**MAVZU; BOLALARNI BADIY ADABIYOT BILAN
TANISHTIRISH.TURLI YOSH GURUHLARIDA MATN BILAN
ISHLASH METODIKASI**

Jo'rayeva Mohinur Yoqub qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-22-guruh talabasi

Tel; 90 745 33 27

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi,badiiy so'z ,she'r,hikoya,topishmoq,maqol,matal va xalq ertaklari

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan ishlashda badiiy so'z katta o'rin tutadi.Bolalar xalq ertaklari,she'r ,hikoyalar eshitishni yaxshi ko'radilar.Bolalar adabiyoti,avvalo o'zining qiziqarli mazmuni,badiiy obrazlarining go'zalligiga,tilning ifodaliligi,she'riy so'zlarning musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi.Ayni paytda u bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi.Buyuk rus demokratik V.G.Belinskiy bolalar kitobi tarbiya uchun yoziladi,"Tarbiya –buyuk ish,u insonning taqdirini hal qiladi"-degan edi.

Badiiy adabiyotning qimmati bolaning har bir jihatdan o'sishiga ta'sir qiladi.Badiiy adabiyot bolaga jonajon o'lka tabiatining kishilarning mehnati va hayotini,ularning qilayotgan ishlari va ko'rsatayotgan qahramonliklarini,bolalar hayotidan olingan voqealar,bolalarning o'yinlari ,ermaklari va qilayotgan mehnatlarini himoya qilib beradi.Kishilarning ichki dunyosini yoritib,ularning xarakterlari,his-tuyg'ulari,xatti –harakatlarini,shuningdek,tasvirlangan hodisalarga yozuvchining munosabatini ko'rsatib,badiiy adabiyot asarlari bolani hayajonlanishga, asar qahramonlariga achinishga yoki ularni qoralashga majbur qiladi.Eng yaxshi badiiy adabiyot asarlari bolalarda biror narsaga yaxshi-yomon,adolatli-adolatsiz,to'g'ri-noto'g'ri deb,o'zlariga xos bir yordam beradi.Bolalar kitobning qiziqarli mazmuni do'stlik,halollik,mehnatsevarlik,o'rtoqlik namunalarini ko'rsatadi.Bolalar badiiy adabiyot asarlari estetik jihatdan tarbiyalashga ham katta ta'sir ko'rsatadi.Badiiy asarlarning yorqin obrazlari ,jonajon tabiatning shoirona manzaralari ,she'rlarning musiqaviyligi,tilning o'tkirligi,ifodaliligi bolalarga yoqadi.Bolalar badiiy so'z qudratini his etadilar, uncha katta bo'lmagan ertaklar,xalq ashula hamda she'rlarini tez va osongins eslab qoladilar.

Badiiy so'zga muhabbatni ilk yoshdan boshlab tarbiyalab boorish zarur, bola bog'chadan maktabga ana shu muhabbat bilan o'tadi va keyinchalik Vatan adabiyotini sevadigan bo'lib qoladi. Xalq og'zaki ijodiy-ertaklar, topishmoqlar, maqollar, qo'shiqlarning ko'plari uzoq o'tmishda va hozirgidan tubdan farq qiladigan voqealigidan tubdan farq qiladigan turmush sharoitida yaratilgan xalq ijodiy asarlaridan faqat tarbiya vazifalariga javob beradiganlari tanlab olinadi.

Aql-idroki yoki jasurligi bilan, sabr –toqati yoki mehnati bilan har qanday qiyinchiliklarni yengadigan dovyurak, vijdonli qahramonlari ishtirok etadigan ertaklardan bolalar juda hayratlanadilar, bunday ertaklar bolalarni ijobiy qahramonlarga nihoyatda hayrixoh bo'lishiga yovuzlikka, nohaqlikka, qizg'anchilikka, makr-xiylaga nisbatan murosasiz bo'lishga majbur etadi.

O'zbek xalq ertaklaridan tashqari ko'pgina rus xalq va mamlakatimizdagi boshqa xalqlar ertaklari ham bolalarga o'qib beriladigan ertaklar jumlasiga kiradi. Rus mumtoz adabiyoti namoyondalaridan A.S. Pushkin, Neksarov, Tolstoy, Ushinskiy va boshqalarning asarlari bolalarga o'qib berish dasturiga kiritilgan. O'zbek yozuvchilari, shoirlari bolalar uchun juda ko'p ajoyib asarlar yaratganlar. Bu G'.G'ulom, Orifjonov, Muslim, P. Mo'min, SH. Sa'dulla, Hikmat va boshqalarning asarlari –bolalarga o'qib beriladigan asarlarning eng boy manbasi hisoblanadi.

Bolalar bog'chasi dasturida ko'rsatilgan asarlarning ko'pchiligi bolalar adabiyotining oltin fondini tashkil etadi. Har yili bolalar uchun yangi kitoblarni nashr etib turiladi. Tarbiyachi bosmadan chiqayotgan kitoblarni kuzatib borishi, jurnallardagi tanqidiy maqolalarni o'qishi va bolalar kitoblarining muhokama etilishida ishtirok etishi kerak. Tarbiyachi har bir yosh guruhida bolalarni juda ko'p bolalar badiiy adabiyoti asarlari bilan tanishtirib borishi lozim. Bolalar bog'chasining muhim vazifasi bolalarning asarlar mazmunini o'zlashtirib olishlariga, ularni to'g'ri tushunishlariga erishishdir. Bolalar asarlarning bir qismini yod olishlari, bir qismini esa matnga yaqinroq qilib aytib bera olishlari lozim.

Tarbiyachi bolalarda adabiy asarni idrok qilish ko'nikmasini tarkib toptiradi. Bola asarni tinglayotib, uning mazmunini o'zlashtiribgina qolmay, balki muallif tasvirlayotgan his-tuyg'ular va kayfiyatlarini his etishi ham lozim. Bolalar bog'chasida asarning mazmuni va formalarini analiz qilishning ba'zi elementlari ham tarkib toptiriladi. Har bir bola maktabga o'tish paytida asarda hikoya qilingan asosiy qahramonlarni aniqlay olishi, ularga nisbatan o'z munosabatini (kimning

nima uchun yoqqanini) ayta bilishi, asarning formasini aniqlay bilishi(she'r ,hikoya, ertak)lozim.

Bolalarda birgalashib eshitish malakalarini ,uyushqoqlik bilan savollarga javob berish va o'qib berilgan asar asosida savollar berish ,illyustratsiyani diqqat bilan ko'zdan kechirish ,kitobga yaxshi munosabatda bo'lish ko'nikmalarini tarbiyalash zarur. Bog'cha bolalarda kitobga berilish ,bilishga qiziqish ,tinglangan asar haqidagi taassurotlarni o'rtoqlashish istagi va ko'nikmasini tarbiyalash lozim.

Bolalar kitobi bolaga tushunarli bo'lgan uning aqilli va qalbiga yetib brogan ,ya'ni bola yozuvchining hikoya qilayotgan narsasini tushunadi hamda his eta olgan taqdiridagina u o'zining tarbiyaviy rolini bajaradi. Tarbiyachilar bolalarning asarlar haqidagi bilimlarini mustahkamlab borish uchun oldingi yosh guruhlarida ularning qaysi asarlar bilan tanishganlarini bilishlari kerak.Buning uchun yil boshida oldingi guruh dasturini ko'rib chiqish va takrorlash materiallarni belgilab olishi lozim.

Tarbiyachi taqvim-reja tuzish paytida yaqin bir –ikki hafta ichida bolalarga o'qib beradigan asarlarini tavsiya ro'yxatidan belgilab oladi.Bunda u bolalarda his-tuyg'u va xulq – atvorini , tevarak – atrofga har xil qiziqish hamda munosabatlarni tarkib toptirishdek muhim tarbiyaning umumiy vazifalariga amal qiladi. Bolalarning qiziqqan narsalarini, ularning o'zaro munosabatlarini, o'yinlarini kuzatish yaxshi kitob tanlashga ancha yordam beradi. Har bir asarni tevarak –atrofdagiga ma'lum hodisalar bilan bog'lash va bog'liq mavzuni o'qib berish kerak. Lekin boshqa vaqtda ham bunday kitob o'qishni o'tkazish lozim.

Tarbiyachi asar tanlagach ,bolalarga uni qanday yetkazish lozimligini aniqlab olishi kerak.Notanish so'zlari ko'p bo'lgani uchun bolalar mazmunini tushuna olmaydigan asarni o'qimagani ma'qul. O'tmishda tarixiy davr bilan bog'liq bo'lgan mumtoz adabiyot namoyondalarining asarlarida,masalan, A. S. Pushkin ertaklarida uchraydigan juda ko'p notanish so'zlarni tushuntirish kerakmi ? degan savol tug'iladi. Bu so'zlar bolalarning asar mazmunini tushunib olishlariga xalaqit bermaydimi, shuning uchun ularni tushuntirmasa ham bo'ladi.

Badiiy adabiyotdan foydalanadigan mashg'ulotlar g'oyat osoyishta sharoit yaratilishini talab etadi.Muhimi ,hech narsa bolalarni eshitishdan chalg'itmasligi lozim. Mashg'ulotlarni tez uyushtirish , Tarbiyachi bolalarni xushmuomalalik bilan va osoyishtalik bilan o'tirishga taklif etib, bolalarning qanday o'tirganini tekshirib , mashg'ulotni boshlaydi. Mashg'ulot boshlangan vaqtdayoq bolalarning diqqatini jalb etish juda muhim. Bunga ogohlantirish, po'pisa qilish ("Eshitinglar, keyin sizlardan so'rayman") bilan emas , balki qiziqarli

muqaddima so'zi, muqaddima suhbat bilan erishish mumkin. Chunki ularda kitob mazmuniga qarab yorqin surat topishmoq, bolalar tajribasidan va hokazolardan foydalansa bo'ladi. Bolalar bilan o'qib berishdan oldin va o'qib berishdan keyin olib boriladigan dastlabki ish badiiy asarning mazmuniga bog'liqdir.

Ba'zan tarbiyachi muqaddima so'zida asarning nomi, muallifning ismi, mavzuni ma'lum qiladi. Masalan, "Bugun men sizlarga o'zbek xalq ertaklaridan "Aqilli qiz qanday qilib qizg'anchiq boyni aldaganini o'qib beraman. Mashg'ulotni muqaddima suhbat bilan boshlash mumkin. Masalan, S.Y. Marshakning "O'n ikki oy" ertagini o'qib berishdan oldin;

Tarbiyachi; Bolalar, bir yilda necha oy borligini bilasizlarmi?

Bolalar yoki tarbiyachi; O'n ikki oy.

Tarbiyachi; U oylar qanday ataladi?

Bolalar oylar nomini aytishadi, tarbiyachi esa, zarurat bo'lsa ularning javoblarini tuzatadi.

Tarbiyachi; Bir oy tugashi bilanoq ikkinchisi boshlanadi. Hali hech qachon fevral yanvar tugamasdan kelmagan yoki may oyi aprelni quvib o'tmagan. Oylar birin-ketin kelaveradi va hech qachon bir-biri bilan uchrashmaydi. Ammo odamlar tog'lik o'lka - Begimiyada bir qiz bir vaqtning o'zida o'n ikki oyning hammasini ko'rganligi haqida hikoya qiladi. Bu qanday bo'lgan?

Manna bunday

Keyin tarbiyachi kitobdan o'qiy boshlaydi.

Ertak o'qib bo'lingach, qizcha bir vaqtning o'zida birdaniga o'n ikki oyni qanday ko'rganligi, qiyin vaqtda oylar qizchaga qanday yordam berganligi va boshqalar haqida suhbat o'tkazgan ma'qul. Ayniqsa, axloqiy – esetik va bilish mazmuniga ega bo'lgan kitoblarni o'qib berishda puxta tayyorgarlik talab qilinadi. Axloqiy – estetik mazmundagi kitoblar bolalarda axloqiy sifatlar, xulq – atvorning ijobiy tomonlarini tarkib toptirishga yordam beradi.

Axloqiy – epik mazmundagi kitoblar o'qib bo'lingandan keyin ham suhbat o'tkazishni talab etadi. Bunday suhbatlarda juda ko'p savol va tushuntirishlar bo'lmasligi lozim, chunki bolalar kitobni o'qish paytidayoq qahramonlar xatti - harakatlarning mohiyatini chuqur anglab oladilar. O'qilgan asar haqida o'tkaziladigan suhbatlarda bolalarni qahramonlarning xatti – harakatlarini to'g'ri baholashga o'rgatish va bolalarning qahramon va uning xatti – harakatlariga o'z munosabatlarini aytishlariga erishish lozim."

Bilim beruvchi xarakterdagi kitoblar ,masalan, mehnat haqidagi kitoblar muqaddima suhbatini va o'qigandan keyingi suhbatni boshqacha mazmunda bo'lishini talab etadi. Mehnat haqidagi kitob bolalar uchun kishilarning kasblari , mashinalar va mehnat qurollari haqidagi bilimlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

Bilim beruvchi kitoblar har xil bilimlar manbai bo'lib xizmat qilibgina qolmay, balki, kishilarning mehnatiga hurmat , tabiatga nisbatan muhabbat va hokazo fazilatlar tarbiyalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. SHuning uchun kitob bilan ishlashni shunday yo'lga qo'yish g'oyat muhimki, u bolalarda yuksak axloqiy sifatlar tarbiyalash imkonini bersin.

